

Mitja Krajncan, Barbara Grum

PRIPRAVA ZA SAMOSTOJNOST MLADOSTNIKOV V VZGOJNIH ZAVODIH IZ PERSPEKTIVE VZGOJITELJEV

UVOD

Vzgojni zavodi kljub vsem pomislekom in kritikam marsikateremu mladostniku pomagajo, da nadoknadi svoje primanjkljaje ter se nauči znanja, navad in marsikatero spretnosti, za katere je bil v preteklosti prikrajšan.

Starost mladostnikov v vzgojnih zavodih za srednješolsko populacijo se giblje med 14 in 21 let. Pomembni cilji dela vzgojiteljev z mladostnikom so: prenehanje izstopajočega vedenja, uspešen konec šolskega programa, določena mera samostojnosti in postopna osamosvojitve. Prav zadnja faza obravnave mladostnika je za njegovo prihodnost lahko ključna. V tej fazi se nemalo mladih znajde na razpotju. Zato je v času obravnave pomembno takojšnje ugotavljanje, kakšne so možnosti mladostnika, bodisi v domačem kraju bodisi pri ljudeh, ki so mu lahko v oporo, da se bo po obravnavi lahko vrnil v »svoje« okolje. V nasprotnem primeru obstaja dobra možnost postopnega prehoda iz institucionalne pomoči v samostojnost v tako imenovanih mladinskih stanovanjih. Mladi, ki so jim možnosti vrnitve domov dane, se znajdejo na zahtevnem trgu zaposlovanja, to pa jih pogosto oddaljuje od zelene produktivne vključitve v družbo. Za tiste druge pa je pot iz vzgojnih zavodov v zunanji svet težavna in nepredvidljiva.

Organizacija *The Who cares? Trust* (2013) objavlja skrb zbujajoč podatek angleške raziskave, da je kar 30 % anketiranih brezdomcev del svoje mladosti živelo v rejniški družini ali vzgojnem zavodu. Želja po preprečitvi takih in drugih podobnih usod mladih, ko ti zapustijo zavodsko oskrbo, je bil motiv za začetek naše

raziskave. Prav tako je pomembno analizirati ozaveščenost vzgojiteljev glede razvijanja kompetenc mladostnikov za samostojno življenje.

Koncept normalizacije, integracije, inkluzije in participacije

Vzpostavitev koncepta normalizacije je v Sloveniji na začetku devetdesetih let pomembno zaznamovala spremembe življenja v različnih institucijah, v katerih bivajo otroci in mladostniki. Koncept se je začel uveljavljati kot možna rešitev ob vprašanih dezinstucionalizacije, decentralizacije in destigmatizacije.

Skalar (1995) koncept normalizacije opredeli kot ustvarjanje takšnih razmer v vzgojnih ustanovah, ki bi bili kolikor mogoče podobni razmeram, v katerih živijo vrstniki v domačem okolju, kot tudi kulturnim in civilizacijskim standardom, ki jih imajo doma. Slovenski zametki normalizacije so se pokazali že v logaškem eksperimentu. Potekal je med letoma 1967 do 1971 in pomeni pomemben korak k demokratizaciji vzgojnih slogov v takratnih jugoslovanskih vzgojnih zavodih.

V nadaljevanju razvoja je zelo pomembna tako imenovana prenova vzgojnih zavodov (leta 1986). Njena namena sta bila individualizacija ter seveda izboljšava prostorske kot tudi konceptualne ravni zavodske vzgoje. Institucije vzgojnih zavodov so se preselile iz neprimernih velikih in neosebnihih zgradb (največkrat gradov, samostanov, vojašnic) v namensko grajena poslopja. Prvi vzgojni zavodi v prenovi so praviloma ustanavljali nove vzgojne zavode. Vzgojni zavodi, ki jih pozneje

prenovili, so se preoblikovali v obliko dela in življenja v stanovanjskih skupinah.

Normalizacija¹ se je pozneje (v Sloveniji na začetku devetdesetih let) z razvojem začela širiti v vse vzgojne prostore. Danes se njen napredek vidi v podobnosti zavodskega življenja s tistim, ki ga imajo vrstniki, ki živijo doma. Obsega različne poglede v ustvarjanju primernih življenjskih razmer za posameznike, ki bivajo v institucijah, pri tem pa se zavzema za zmanjševanje škode kot posledice delovanja institucij.

Pomemben del normalizacije je povezovanje mladih z zunanjim okoljem. Skalar (1997) integracijo, predhodno strokovno usmeritev inkluziji, opredeli kot razvijanje mladostnikovih psihičnih in socialnih potencialov ter povečevanje ekonomske in socialne neodvisnosti. Ob tem gre še za proces spodbujanja in pridobivanja izkušenj za skupno bivanje, sožitje, razumevanje, sodelovanje, strpnost in bližino.

Z namestitvijo v vzgojni zavod se mladostniki umaknejo iz domačega okolja in zunanjega sveta, zato je treba vezi z zunanostjo znova vzpostaviti.

Področja integracije, pri katerih ima vzgojni zavod pomembno vlogo, so (Krajncan 2006):

- *lokacija vzgojnega zavoda*: okoliška infrastruktura in upoštevanje načela regionalizacije z namestitvijo čim bližje domačega okolja ob drugih pogojih pomembno vplivata na vključenost mladostnika;
- *oblikovanje stanovanjskih prostorov*: usmerjenost na manjše in po možnosti bolj avtonomne ustanove, v katerih ni opaziti centralizacije in birokratizacije vzgojnih zavodov;
- *poklicna integracija in delovna usposobljenost*: upoštevanje trendov zaposlitvenih možnosti izobraževalnih programov v vzgojnih zavodih, saj je družbeno-ekonomska situacija vse prej kot primerna za novo kadrovanje;
- *socialna integracija v okolje*: redni stiki z zunanjim svetom, da se mladostniki po odpustu lahko lažje integrirajo v okolje.

Inkluzija se od integracije razlikuje po tem, da spodbuja približevanje in prilagajanje

okolja otroku oziroma mladostniku. Inkluzivna obravnava v vzgojnih zavodih se osredotoča na prilagajanje individualnim potrebam. Za uspeh je pomembno aktivno vključevanje posameznika v odločitve, ki zadevajo njegovo življenje (Šučur 1997).

Pri participativnem pristopu upoštevamo pravico do izražanja lastnega mnenja, povečujemo razumevanje uporabnika, porazdelujemo odgovornost za uresničevanje zadanih ciljev, povečuje se motivacija posameznika in izboljšuje odnos uporabnika s strokovnjakom (Koller-Trbovič 2001).

Sodelovanje vzgojnih zavodov (vzgojiteljev), staršev in centrov za socialno delo

Veliko otrok, ki jih vzgajajo v nestabilnem in na videz ogrožajočem okolju, pozneje brez večjih težav ali odstopanj od vedenja in čustvovanja vrstnikov odraste in se osamosvoji, si ustvari družino. Zakaj se pri nekaterih otrocih, ki prihajajo iz neurejenih družin, pojavijo čustvene in vedenjske težave, je vprašanje, katerega odgovor je treba iskati v globljih družbenih, osebnostnih in bioloških povezavah. Teoretska ozadja najdemo v etioloških teorijah. Med njimi pogosto omenjamo Bregantovo (1987), Myschkerjevo (2002), Schraderjevo (1991), Van der Doefovo (1992) klasifikacijo ter Mednarodno klasifikacijo bolezni (MKB 10).

Družine, ki svojega otroka namestijo v vzgojni zavod, nemalokrat čutijo, da so pri vzgoji nemočne. Posledica tega je umik od dolžnosti vzgajanja. Vključenost v obravnavo in ustvarjanje pozitivnih razmer, v katere se bo mladostnik ob odpustu lahko vrnil, sta zanj, za njegov razvoj in družinski odnos ključna. Pri vzpostavitvi novega zaupanja in vloge družine pri vzgoji je pomembna aktivna vključitev strokovnih delavcev, kajti njihov namen je družino v obravnavi okrepiti. Fewster in Garfat (2002) predlagata razširitev znanja in izkušenj vzgojiteljev v družinski kontekst. Pri tem gre še za povezovanje z drugimi storitvami za pomoč družini in mladostniku, ki jih izvajajo pristojni centri za socialno delo (*Sozialpädagogische Familienhilfe in Nordrhein-Westfalen* 1985).

¹ Normalizacijo je uvedel v prostor Dekleva (Kriminološki inštitut pri Pravni fakulteti) z raziskavo Sistem družbenega odzivanja na odklonskost mladih (1990).

Mladi, ki bivajo v vzgojnih zavodih, se praviloma za konec tedna vrnejo domov, če jim je ta možnost dana. Oba vzgojna sloga, ki se prepletata med vzgojnim zavodom in družinsko celico, si morata prizadevati za podobne cilje, da se lahko uresničuje cilj, ki je bil določen pri delu z mladostnikom (Dusolt 2001).

Delo matičnih vzgojiteljev v vzgojnih zavodih je dinamično in pogosto nepredvidljivo. Vzgojitelji so mladim v vzgojnih zavodih pogosto edine referenčne odrasle osebe, s katerimi preživijo veliko skupnega časa in lahko z njimi vzpostavijo zaupljiv odnos. Mladim lahko na podlagi trenutnih možnosti ponudijo še kako potrebne informacije, znanja, navade, spretnosti, s katerimi se bodo po odpustu lažje znašli v samostojnem življenju. V ospredju njihovega dela ni le delo z mladostnikom, temveč tudi skrb za povezovanje in vzdrževanje aktivne vloge staršev, centrov za socialno delo ali drugih, za mladostnika pomembnih oseb (Post 1997).

Pristojni center za socialno delo je vedno neposredno vključen v namestitev mladostnika v vzgojni zavod. Naloge pristojnih centrov pri izvajanju ukrepa oddaje otroka oziroma mladostnika v vzgojni zavod so opredeljene v *Katalogu javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo* (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2008). Raziskava o usklajenosti sodelovanja centrov za socialno delo in vzgojnih zavodov (Horvat 2005) je pokazala, da je:

- sodelovaje najbolj usklajeno v postopkih namestitve in odpustov,
- največja razlika v sodelovanju med izvajanjem vzgojnega ukrepa oddaje v vzgojni zavod.

Sodelovanje pristojnih centrov za socialno delo je predvideno v celotnem procesu obravnave mladostnika, najverjetneje najbolj potrebno pa ob koncu bivanja, ko se vezi mladostnikov z vzgojnim zavodom po navadi prekinejo.

Spremljanje mladostnika po odpustu

Raziskava o odpustu iz Mladinskega doma Malči Beličeve (Lorenčič 2006), v njem bivajo otroci in mladostniki do 18. leta starosti, je pokazala, da se 59,9 % vseh otrok po koncu bivanja v domu vrne domov. Podobne raziskave v Slove-

niji (Škoflek 1989, Ravnikar 1991, Čelhar 1995, Alič 1997, Krajncan 2003) kakor tudi pavšalne ocene praktikov nakazujejo podobna procentualna razmerja. Skoraj polovica preostalih – zaradi nespremenjenih domačih razmer ali čustvenih in vedenjskih težav – bivanje nadaljuje v drugih oblikah institucionalne vzgoje. Podobne ocene najdemo tudi v raziskavah nekaterih zahodnoevropskih držav (Harder *et al.* 2008, *Zehnter Kinder- und Jugendbericht* 1998).

Otroci in mladostniki, katerih velik del odraščanja je povezan z institucionalnim življenjem, se iz ritma in obveznosti, ki jim jih določa njihovo sekundarno domovanje, naučijo spretnosti, ki jih potrebujejo v zavodskem vsakdanu. Po odpustu iz vzgojnega zavoda naj bi aktivno vlogo pri delu z mladostnikom prevzel pristojni center za socialno delo. Smernic, ki bi opredeljevale spremljanje po odpustu, ni, zato se to po navadi izvaja le, če mladostnik sam poišče pomoč.

Kiehn (1997) na podlagi nemških podatkov o odpustu navaja, da je delež polnoletnikov, ki se po končani obravnavi vrnejo domov k staršem, zelo majhen. Tako se mladi ob odpustu nemalokrat znajdejo brez podpore ključnih akterjev, ki so bili navzoči v predhodni obravnavi. Neurejena zakonodaja jih pahne v bedo in ti mladi lahko državo stanejo več, kot bi jo v primeru zagotavljanja kontinuirane pomoči do popolne osamosvojitve. Nekateri vzgojni zavodi v Sloveniji poskušajo na različne načine zapolnjevati vrzeli v zakonodaji, ki ne opredeljuje spremljanja po odpustu. Pomagajo si predvsem z najemanjem zakonsko sicer neurejenih mladinskih stanovanj, da s tem vsaj nekoliko omilijo prepad med zavodskimi zidovi in samostojnim življenjem.

METODA

Namen in cilji raziskave

Cilj raziskave je ugotoviti, kakšen pomen pripisuje pripravi na odpust daje vzgojni zavod na konceptualni ravni in katere metode uporabljajo vzgojitelji pri tem, da bi jim omogočili ustrezen prehod v zunanji svet. Prav tako bi želeli opozoriti na pomembnost sodelovanja in mreženja, saj sta izjemno pomembna za ustrezno reintegracijo in inkluzijo posameznika ter pomenita tudi pomemben cilj raziskave.

Namen naše raziskave je bil na podlagi mnenj, stališč in ocen vzgojiteljev:

- analizirati pomen priprave mladostnika na samostojnost;
- ugotoviti vlogo in moč vzgojnega zavoda kot institucije pri pripravi na samostojnost;
- ozavestiti pomen učenja praktičnih znanj, ki koristijo mladostnikom ob osamosvojitvi;
- ugotoviti, koliko se v praksi izvaja sodelovanje vzgojiteljev z mladostniki, njihovimi starši in pristojnim centrom za socialno delo;
- pridobiti vzgojiteljev vpogled na stanje samostojnosti pri mladih ob odpustu;
- spoznati, kako potekajo pomoč, spremljanje in sodelovanje z mladimi po odpustu.

METODOLOGIJA IN VZOREC OSEB

Metoda zbiranja podatkov je bil polstrukturiran osebni intervju. Pogovori z vzgojitelji so bili posneti z diktafonom. S tehniko dobesednega prepisa (*verbatim*) smo se izognili nenamernemu prilagajanju besedišča in posledični možnosti spreminjanja osnovnega pomena besedila. Prepise intervjujev so vzgojitelji lahko tudi sami prebrali. Pri obdelavi podatkov smo najprej uporabili odprto kodiranje, potem osno. Seznam kod smo razvrstili v kategorije. Hermenevitično razumevanje ponuja smernice, s katerimi se lahko v prihodnje vzgojni zavodi konceptualno izpopolnijo.

Kvalitativna raziskava se nanaša na stališča in oblike praktičnega dela vzgojiteljev v vzgojnih zavodih za srednješolsko populacijo na raziskovanem področju. S takim postopkom smo želeli odkriti področja, ki jih s standardiziranimi postopki ni moč zajeti.

Pojem samostojnosti vključuje najrazličnejša področja učenja, da mladostnik dobi različne kompetence. Raziskovanje je bilo v našem primeru osredotočeno le na praktične vidike priprave mladih na samostojnost.

Vzorec sestavljajo štiri enote, in sicer štirje vzgojitelji iz dveh vzgojnih zavodov za srednješolsko populacijo. Pri tem so bili določeni trije pogoji:

- Pogoj 1: en vzgojitelj in ena vzgojiteljica iz posameznega vzgojnega zavoda;

- Pogoj 2: vzgojitelj in vzgojiteljica iz istega vzgojnega zavoda ne smeta biti iz iste vzgojne skupine;
- Pogoj 3: vsak vzgojitelj naj ima vsaj 5 let delovne dobe na področju vzgoje v vzgojnih zavodih.

S prvim pogojem smo želeli doseči uravnoteženost obeh spolov in s tem zmanjšati vpliv moške ali ženske vloge na raziskovano področje. Z drugim pogojem smo v raziskavo želeli zajeti vpogled v delovanje več posameznih vzgojnih skupin, s tretjim pa zagotoviti vključenost vzgojiteljev, ki imajo večletne izkušnje na področju vzgoje otrok v vzgojnih zavodih.

Postopek zbiranja in obdelave podatkov

Podatki za raziskavo so bili zbrani z izvedbo štirih poglobljenih, individualnih, ustnih in delno strukturiranih intervjujev. Minichiello in soavtorji (1990) razložijo, da raziskovalec s tem doseže dostop do informatorjevih osebnih interpretacij socialne realnosti in potem do razumevanja teh interpretacij. Identiteta vzgojiteljev je bila prikrita s poimenovanjem intervjuvancev z vzdevki vzgojitelj 1, vzgojitelj 2, vzgojitelj 3 in vzgojitelj 4. Sledilo je odprto kodiranje. Intervjuji so bili oblikovani v preglednice. Iz besedil so bile izluščene za raziskavo pomembne teme. Tem delom besedila smo najprej pripisali kode 1. reda. Sorodne izjave smo potem združili v kode 2. reda, iz njih pa smo izpeljali kode 3. reda in potem kategorije. V uporabljeni raziskovalni kvalitativni metodologiji smo se kot raziskovalci vključili v dogajanje. S svojimi gledišči in izborom izjav smo prav tako vplivali na oblikovanje spoznanj.

REZULTATI IN INTERPRETACIJA

V preglednicah je prikazano kodiranje raziskovanih področij ocene vzgojiteljev, in sicer glede na pripravljenost mladih na samostojno življenje in vpliv bivalnih prostorov na učenje samostojnosti. Poleg tega preglednice prikazujejo vlogo vzgojnega zavoda pri osamosvajanju mladih, vključevanje v okolje ter povezanost s starši in centri za socialno delo. Sledi interpretacija.

Preglednica 1: Ocena vzgojiteljev o pripravljenosti mladostnikov v vzgojnih zavodih na samostojnost.

kode 1. reda	kode 2. reda	kode 3. reda
zelo kmalu se ugotovi, katere pomanjkljivosti je posameznik prinesel s seboj v zavod in bi jih bilo treba odpraviti; v zadnjih letih opaženo pomanjkanje samostojnosti ob prihodu v zavod; redki mladostniki prinesejo znanje pranja in likanja že s seboj; v preteklosti so mladostniki bolj znali prati in likati, ko so prišli v zavod; običajno imajo mladostniki osebno higieno osvojeno; šibkost mladostnikov na področju samopodobe; razlike v samostojnosti med mladostniki (2); pomanjkanje delovnih navad pri mladostnikih je povezano z nemotiviranostjo	usposobljenost ob prihodu v vzgojni zavod	usposobljenost mladostnikov
mladostniki so po odpustu bolj usposobljeni kot vrstniki zunaj; mladostniki se bojijo samostojnosti; mladostniki so manj usposobljeni glede poznavanja realnosti zunaj; mladostniki se ne zavedajo stanja glede financ in bivanja zunaj; večinoma za mladostnike pot po odpustu ni jasna; v povprečju so mladostniki ob odpustu dobro usposobljeni za samostojnost (2); mladostniki so ob odpustu slabše usposobljeni glede delovnih navad	usposobljenost ob odpustu iz zavoda	
vključitev vseh mladostnikov v skupno kuhanje večerje; priprava na samostojnost je odvisna od vedenja posameznika; za mladostnike, ki so pripravljene sodelovati, je čas najmočnejši faktor vzgoje; tisti, ki izberejo sodelovanje, so na koncu dobro usposobljeni	vključevanje vseh mladostnikov	sodelovanje mladostnikov
za večjo samostojnost ob odhodu je treba več stvari prepustiti mladostnikom (2); mladostniki ne znajo ceniti ugodja, ki ga imajo; vzgojitelj gojencem prepušča odgovornost pri načrtovanju in dogovarjanju za prehrano (2); mladostnike veseli občutek odgovornosti pri kuhi; spodbujanje k samostojnemu iskanju študentskega dela; prepuščanje odgovornosti glede zbujanja mladostnikov; delitev odgovornosti na vse mladostnike (2); mladostniki malo stvari delajo samostojno; spodbujanje samostojnega dela v skupini	prepuščanje odgovornosti in samostojnosti	

Kategorijo poimenujemo kompetence in participacija mladostnikov.

Pogosto izražena fraza, da je ljubezen do dela, ki ga opravljamo, največji pokazatelj naših rezultatov, se kaže tudi pri delu vzgojiteljev v vzgojnih zavodih. Predanost delu se kaže v samoiniciativnosti pri vnosu različnih, sodobnim življenjskim slogom prilagojenih dejavnosti, v dnevni ritem mladostnikov. Vsi intervjuvani vzgojitelji se zavedajo pomena učenja samostojnosti in temu namenjajo veliko pozornosti. Kot opisujejo, gre pri tem za učenje povsem vsakdanjih spretnosti, ki so za mladostnike zelo pomembne. Opažajo, da nekateri mladostniki v vzgojni zavod pridejo že z zelo dobro privzgojenimi navadami, drugi prihajajo iz takšnih okolij, v katerih niso razvili niti najosnovnejših spretnosti za samostojnost. To se najbolj opazi pri higienskih navadah.

Več intervjuvancev je omenilo mladostnikovo slabo samopodobo kot zavirajoč dejavnik pri osamosvajanju. Podoba o sebi je tesno povezana z motivacijo: boljša kot je samopodoba

mladostnika, večja je tudi motivacija za nadaljnje delo in učenje. Ob sprejemanju za mlade pomembnih odločitev ima pomembno vlogo tudi participacija. Sodelovanje jih namreč aktivira in jim da občutek odgovornosti za uresničevanje zadanih ciljev.

Eden od vzgojiteljev je omenil doslednost kot vir uspešne vzgoje mladostnika. Če je doslednost vzgojitelja kombinirana z vzgojiteljskim timom, je možnost za uspeh toliko večja.

Eden od intervjuvancev je omenil, da se mladi bojijo konca bivanja v vzgojnem zavodu, saj slabo poznajo realnost zunaj zavoda. Po drugi strani eden od vzgojiteljev povzame pripravljenost mladih ob koncu bivanja v vzgojnem zavodu s tem, da so nekateri mladostniki celo boljše pripravljene na življenje zunaj kot veliko drugih vrstnikov, ki živijo v domačem okolju. Vsekakor bi bilo idealno imeti pri spremljanju otroka ali mladostnika primerljivo oceno stopnje vedenjske oziroma čustvene motenosti oziroma težavnosti, da bi lahko ugotovili napredek. Iz tako heterogene populacije namreč

Preglednica 2: Vpliv bivalnih razmer na pripravljenost mladih na samostojnost.

kode 1. reda	kode 2. reda	kode 3. reda
<p>pomivalni stroj v skupini (2); pralni stroj v skupini (4); likalnik v skupini; kuhinja v skupini (4); v vsaki skupini je en računalnik z internetom (2); računalniška učilnica z dostopom do interneta (2); internet v vzgojiteljski sobi (2); zavod ima program pozitivnega samovrednotenja mladostnikov; mladostniki si lahko izposodijo likalnik; v vzgojo v zavodu je vloženo veliko življenjskih stvari; glede na opremljenost zavoda imajo mladostniki zelo veliko možnosti (3); zavod ima velik pomen za mladostnika pri pripravi na samostojnost (2); v zavodu bi bilo lahko priprave na samostojnost še več; vzgojitelj posveča veliko pozornosti navajanju na samostojnost; skupina ima cilj dobiti internet</p>	materialne razmere	pogoji za učenje samostojnosti
<p>negativen vpliv nekdanje rigidne institucije, ki je imela na kupu 5 vzgojnih skupin; mladostniki imajo v zavodu nadpovprečne bivanjske razmere; mladostniki imajo možnost popoldanskih izhodov; za potrebne sestavine za kuhanje skupina zaprosi v ekonomatu; za kuhanje je poskrbljeno v kuhinji zavoda (2); pred časom so hrano nosili v skupine in jedli v njej; organizacija življenja v zavodu je taka kot doma; težko je biti samostojna skupina; institucija bi lahko naredila več; zaradi prevelikega števila fantov priprava na samostojnost ni mogoča; problematika skupnega bivanja več skupin</p>	bivanjske razmere	
<p>hišni red je narejen tako, da otroci pridobivajo spretnosti in znanje za življenje; različne lokacije skupin omogočajo več možnosti prilagajanja hišnega reda; bolj je odvisno, kako se stvari spelje, in ne, kako so postavljene; pogojevanje bivanja v zavodu s študentskim delom čez poletje (2); možnosti se povečujejo z upoštevanjem pravil; spodbujanje k samostojnosti je težko zaradi omejitve svobode; boljša priprava na samostojnost je onemogočena zaradi sistema; sankcije omejujejo pripravo na samostojnost mladostnikov; fantje sami ne zapuščajo območja zavoda; spremstvo ob odhodu v trgovino; obisk računalniške učilnice dvakrat na teden (2); mladostniki imajo v skupini razpored za računalnik (2); mladostniki lahko vsak dan uporabljajo računalnik</p>	hišni red	pravila
<p>fantje sami ne zapuščajo območja zavoda; spremstvo ob odhodu v trgovino; obisk računalniške učilnice dvakrat na teden (2); mladostniki imajo v skupini razpored za računalnik (2); mladostniki lahko vsak dan uporabljajo računalnik</p>	dogovori	

težko sklepamo, da bi uspešnost vzgojnega delovanja ustanove in pripravljenost za vrnitev v zunajinstitucionalno okolje dojemali kot čisto kategorijo. Pri tem ne želimo prejudicirati, da ustanove naredijo dovolj oziroma so dovolj usmerjene v delo za pripravlanje mladih za poinstitucionalno življenje.

Kategorijo imenujemo pogoji v vzgojnem zavodu za učenje samostojnosti.

Vzgojni zavod s svojo vlogo pomembno vpliva na učenje samostojnosti. Vzgojitelji soglašajo, da v raziskavo vključena vzgojna zavoda mladostnikom zagotavljata ustrezne prostorske razmere.

Osrednje oskrbovalne enote so še vedno del vsakdana vzgojnih zavodov. Ekonomat, zavodska pralnica, vzdrževalec objektov, kuhinja in skupna jedilnica ostajajo del realnosti. Mladostnikom te enote na eni strani olajšajo bivanje, saj jim ni treba misliti na oskrbo s

hrano, skrbeti za pomivanje posode, za pranje posteljnine ali posamezna manjša popravila, na drugi strani pa tak način mladostnike prikrajša za lastno izkušnjo pri delu in učenju običajnih vsakodnevnih obveznosti.

Prostorska problematika v vzgojnih zavodih je še vedno aktualna tema. Vpliva na delo posameznih skupin in večjo individualnost posameznika. Krajncan (2006) poudarja, da je decentralizacija nujen pogoj za življenjska razmerja, ki dopuščajo samostojnost. V enem od vzgojnih zavodov, iz katerih prihajajo intervjuvani vzgojitelji, so bivanjske enote že fizično ločene med seboj. To pozitivno vpliva na skupine. Opaziti je vidno razliko v upoštevanju individualnosti in večjih možnosti učenja spretnosti samostojnosti. Decentralizacija v zavode prinaša več svobode tako mladostnikom pri bivanju kot vzgojiteljem pri načrtovanju svojega dela.

Samostojnost v vzgojnih zavodih je tesno povezana s svobodo. V posameznih primerih so mladi zaradi omejevanja svobode kot preventive ali posledice kaznovanja prikrajšani za učenje posameznih spretnosti. Eden od vzgojiteljev je pri tem opozoril na populacijo, ki biva v vzgojnem zavodu. Poudariti je treba, da je delo v enem od vključenih vzgojnih zavodov težavnejše, saj velja nenapisano pravilo, da so neukrotljivi posamezniki iz enega zavoda premeščeni v drugega, v katerem imajo manj svobode.

Vzgojne ustanove se na različne načine trudijo nadomestiti zamujeno učenje mladostnikov. To poskušajo nadoknaditi s pomočjo skupnih in skupinskih opravil, skrbi za red in

čistočo ter drugih opravil, podobnih družinskemu modelu (Škoflek *et al.* 2004).

Kategorijo poimenujemo učenje konkretnih znanj in spretnosti za lažji prehod v samostojnost.

Vzgojitelji pripovedujejo o obveznostih, ki jih opravljajo mladostniki v vzgojnih zavodih in s katerimi na različne načine zapolnjujejo pomanjkljivosti oskrbovanih enot. V skupinah mladostniki skrbijo za svoje prostore, se občasno učijo priprave obrokov, v enem od vzgojnih zavodov tudi samostojno skrbijo za pranje in likanje svojega perila.

Pomemben del pri pripravi na življenje zunaj zavodske strukture je učenje ravnanja z denarjem. Vzgojitelji pravijo, da so nekateri pri rav-

Preglednica 3: Vloga vzgojnega zavoda pri osamosvajanju mladih.

kode 1. reda	kode 2. reda	kode 3. reda
vsakodnevna priprava zajtrka (2); priprava skupne večerje enkrat na teden (2); vsak teden nekdo prevzame skrb za kuhinjo in pripravo večerje; večerjo pripeljejo iz šolske kuhinje; kosilo mladostniki jedo v šoli; mladostniki ne dobijo vpogleda v to, kako se kupujejo živila in iz njih pripravi obrok; če je kdo lačen, si lahko obrok pripravi sam v jedilnici; učenje nabave živil in nato priprave obroka (2); tisti, ki ostanejo za konec tedna v zavodu, si vse obroke pripravljajo sami; prehranjevanje poteka v jedilnici; skupna priprava večerje enkrat na 14 dni (2); problem za učenje kuhanja zaradi urnika; mladostniki bi se lahko večkrat učili kuhanja	prehrana	
tedensko generalno čiščenje (2); posteljnino pere zavodska pralnica; mladostniki si sami perejo perilo; poskus navajanja na urnik pri vsakodnevnih opravilih; fantje vedo, kje so pripomočki za opravljanje hišnih opravil; pranje perila je odgovornost posameznika; učenje pospravljanja; za popraviljanje stvari v skupini je odgovoren hišnik; vsak mladostnik v skupini je odgovoren za ureditev enega od prostorov	skrb za čistočo in urejenost prostorov	gospodinjstvo
učenje beljenja; mladostniki se ne učijo likanja; mladostniki se občasno učijo šivanja na različnih delavnicah; mladostniki si sami likajo perilo; mladostniki popravijo nekatere tehnične zadeve v skupini	pridobivanje drugih znanj	
nekateri imajo štipendijo, nekateri nimajo praktično nič denarja zaradi socialno šibkih družin; mladostniki večinoma denar prinesejo s seboj le za izhode; v preteklosti so dobili plačilo za pospravljanje zavoda čez vikend; mladostniki so pogosto brez finančnih sredstev (2); študentsko delo kot učenje dobiti službo, se organizirati, razpolagati z denarjem	finančna preskrbljenost	
nekateri mladostniki so popolnoma samostojni pri razpolaganju z denarjem; denar mladostniki hranijo v blagajni in ga oddajo, ko se vrnejo iz izhoda (4); mladostnikov se v oddajo denarja v blagajno ne sili; z mladostniki, ki ne znajo razpolagati z denarjem, se naredi načrt; za večje vsote denarja poskrbi vzgojitelj sam oziroma v sodelovanju s CSD; skupno načrtovanje porabe denarja v primeru prejemanja dodatne pomoči; ravnanja z denarjem se lahko učijo tisti, ki imajo štipendije	razpolaganje s finančnimi sredstvi	upravljanje z denarjem
detekcija pri osebni higieni je hitra; glede osebne higiene je potrebno veliko opozoril; osebna higiena kmalu postane rutina; vzgojitelji spremljajo higieno v skupini; higienske navade se med mladostniki razlikujejo (2); za izboljšanje higienskih navad pomaga neposredno opozorilo; vzgojitelji spremljajo, ali mladostniki skrbijo za higieno	osebna higiena	skrb za urejenost

težko je spodbujati zdrave prehranjevalne navade, če jih nekdo nima; glede zdrave prehrane vzgojitelji ne morejo veliko narediti; šolski obroki morajo zadostiti normativom; mladostniki odklanjajo veliko zdrave hrane; ozaveščanje mladostnikov glede zdrave prehrane; za zdravo prehrano je poskrbljeno v jedilnici; odsvetovanje kupovanja nezdrave hrane	zdrava prehrana	skrb za zdravje
mladostniki so glede računalniške pismenosti dobro usposobljeni (4); računalniško znanje mladostniki prinesejo od doma	računalniška pismenost	delo z računalnikom
v izobraževalnih programih poteka predmet računalniškega opismenjevanja; izdelovanje seminarских nalog na računalniku (2); možnost daljše uporabe računalnika, če se izrazi interes (2); možnost obiskovanja računalniškega krožka; računalniškega krožka v letošnjem šolskem letu ni bilo; poskušanje mladostnikom pokazati praktične vidike uporabe interneta	pogoji za učenje dela z računalnikom	
za tiste, ki želijo opravljati vozniški izpit in imajo finančna sredstva, ni ovir; če imajo mladostniki interes, lahko izpit opravljajo v času bivanja v zavodu; možnost opravljanja izpita za avto imajo tisti, ki upoštevajo pravila; spodbujanje k opravljanju vozniškega izpita kot del vzgojnega programa; opravljanje izpita poteka v dogovoru s starši	pogoji za opravljanje vozniškega izpita	vozniški izpit
kuharski profil: velika zaposljivost (2); podatkov o zaposljivosti, ki jo omogoča administrativni program, ni, ker zdaj končuje prva generacija; šiviljski program: zelo težka zaposljivost; zaposljivost, ki jo omogočajo programi, je dobra	šolski programi	zaposlitev
pridobljene delovne navade odpirajo vrata; nekateri mladostniki najdejo zaposlitev že v času bivanja v zavodu; približno polovica mladostnikov ve, kje se bodo zaposlili; pri iskanju zaposlitve so pomembnejši starši kot vzgojitelji; učenje pisanja prošenj glede na potrebe posameznika (3); učenje iskanja zaposlitve (3)	pomoč pri zaposlitvi	

nanju z denarjem povsem samostojni, z drugimi pa je treba narediti individualni načrt. Kot težava je omenjena finančna ohromelost mladostnikov. Za mlade je ekonomska nesamostojnost največja prisila, ki jih ohranja v podrejenem položaju v odnosu do odraslih v družbi (Ule *et al.* 1993).

V enem od vzgojnih zavodov so v preteklosti to težavo zmanjševali s čiščenjem skupnih prostorov; za to so mladostniki prejeli simbolično plačilo. Zdaj je aktualno spodbujanje opravljanja počitniškega dela med šolskimi počitnicami.

Zaposlitev je za mlade izjemno pomembna, saj jim omogoča ekonomsko neodvisnost. Brez finančne samostojnosti jim je oblikovanje neodvisnosti zelo oteženo. Vzgojitelji povedo, da nekateri najdejo zaposlitev že v času bivanja v vzgojnem zavodu. Eden od njih je dejal, da o zaposljivosti mladostnikov po odpustu iz vzgojnega zavoda nimajo podatkov.

Vzgojitelji pri iskanju mladostnikove prve zaposlitve pomagajo z nasveti, učenjem pisanja prošenj in iskanjem ponudb dela prek spleta. Eden od vzgojiteljev je v to temo vpletel

starše mladostnikov kot odgovorne za pomoč mladim na tem področju. Zaposljivost mladih, ki končajo šolanje, je povezana tudi z njihovo motivacijo. Večja kot je, večji sta angažiranost in možnost pridobitve zaposlitve.

Dobro znanje dela z računalnikom je za mladostnike nujna spretnost, saj lahko z njo uspešno konkurirajo na zaposlitvenem trgu. Za učenje računalniških spretnosti je poskrbljeno v obeh vzgojnih zavodih. Skupine imajo priključek za internetno povezavo; to mladostnikom v okviru hišnega reda omogoča samostojno uporabo računalnika. Vzgojitelji se strinjajo, da so mladi v računalniškem znanju dovolj spretni.

Kljub številnim možnostim, ki so ponujene mladostnikom, se vzgojitelji strinjajo, da bi bilo učenja spretnosti za samostojnost mladostnikov lahko več. Pri tem je eden od vzgojiteljev poudaril vlogo institucije, saj bi glede tega lahko naredila več. Smiselno poudariti, da so rezultati subjektiven pogled vzgojiteljev na samostojnost mladih, ne kažejo pa mnenja mladostnikov.

V intervjujih z vzgojitelji smo se pogovarjali tudi o izobraževalnih programih, ki so v

Preglednica 4: Ohranjanje stika z zunanjim svetom.

kode 1. reda	kode 2. reda	kode 3. reda
v okolici zavoda je malo možnosti vključevanja v društva in klube; v bližnji okolici kateri od mladostnikov občasno obiskuje kakšno športno dejavnost; vključevanje v tekmovanja v okolici zavoda; nekaj se jih občasno vključuje v zunanje klube (plesni tečaj, borilne veščine); v letošnjem letu se fantje niso udeleževali v zunanjih društvih; slabe povezave z okoliškimi društvi; integracija v bližnjo okolico prek kickboxa in plezanja	vključevanje v društva, klube in druge organizacije	vključevanje v bližnjo okolico vzgojnega zavoda
z vrstniki v okolici imajo mladostniki zelo malo kontaktov ali nič (4); povezovanje z zunanjimi dijaki v zavodu (2); napisan projekt Skate parka Logatec; prek projekta Skate parka se bodo mladostniki lahko bolj povezali z vrstniki zunaj zavoda; veze z okolico zavoda le prek preprodajalcev mamil (2)	druženje z vrstniki	
manj kontaktov z okolico je tudi posledica manjše potrebe zaradi mešane skupine gojencev v zavodu; mladostniki se povezujejo s kražani prek prireditev (2); zavod je v letošnjem šolskem letu zaradi incidenta v kraju v slabi luči; organizacija Krpanove poti; še vedno opažena stigma na lokalni ravni; integracije v bližnje okolje je zelo malo	povezovanje s kražani	
pomembno je ohranjanje stikov z vrstniki v domačem okolju; nekateri mladostniki imajo veliko različne družbe v domačem okolju, drugi pa imajo malo prijateljev; vključevanje v okolje je zelo odvisno od staršev	ohranjanje stikov z domačim okoljem	vključevanje v zunanje okolje
sodelovanje zavodov prek prireditev (2)	sodelovanje z drugimi zavodi	
posamezne organizacije prihajajo v zavod in delajo z mladostniki; z organizacijami se mladostniki udeležujejo tudi dejavnosti zunaj zavoda; v preteklosti je bilo nekaj odličnih projektov; dejavnosti organizacij v zavodu so namenjene samo fantom iz zavoda; društva najpogosteje aktivnosti izvajajo znotraj zavoda	sodelovanje z drugimi organizacijami	
na vsakoletnih prireditvah se družijo mladostniki od vsepovsod; planinski pohodi; enotedenski tabori, na katerih se mladostniki integrirajo v okolje; za normalizacijo je dobro poskrbljeno; učenje vedenja prek občasnega prehranjevanja zunaj; kuharska šola se integrira v okolico v okviru pogostitev na raznih prireditvah; integracija prek nastopov, kina, športnih prireditev, kulturnih prireditev; nekateri so šibkejši na področju samostojnosti v zunanjem okolju v primerjavi z vrstniki; učenje samostojnosti na konkretnih primerih v zunanjem okolju; učenje orientacije zunaj zavoda; posamezni izleti s skupino; nekaterih srečan je udeležujejo tudi drugi vrstniki zunaj zavoda; zavzemanje vzgojitelja za čim več izhodov v zunanje okolje; mladostniki se vedejo drugače zunaj zavoda kot v njem; učenje spretnosti v zunanjem okolju; poleti je več integracije v okolje; pozimi obiski kina, bazenov; pozimi je skupina več v zavodu; integracija prek ogledov knjižnic, predavanj, prireditev, izletov, večerij zunaj; veliko načrtov za naslednje leto, da bi več hodili ven	vključevanje prek različnih dejavnosti	
mladostnike se poskuša obveščati o zunanji realnosti (2); vlaganje truda v pripravo mladostnikov na samostojnost; seznanjanje mladostnikov o samostojnem življenju; mladostniki se večinoma vrnejo domov k staršem; zavod ima vizijo projekta stanovanja za mladostnike po odpustu iz zavoda	priprava na odpust	
po odpustu spremljanje ni uzakonjeno; pomoč posameznikom ob odpustu; po odpustu stiki s tistimi, s katerimi je ustvarjen dober odnos; navadno stik z mladostniki prvi dve leti po odpustu, ob njihovem obisku zavoda; po zapustitvi zavoda vzgojitelji nimajo podatkov o zaposljivosti	sodelovanje po odpustu	

vzgojnih zavodih na voljo mladostnikom. Avtoličarski in kuharski program vzgojitelji ocenjujejo kot zelo smiselna. Nasprotno pa šiviljski program mladostnikom daje le malo možnosti za zaposlitev. Nekateri programi so bili aktualni

pred desetletji, danes pa zaradi modernizacije podjetij in procesov niso več.

Vzgojna zavoda mladostnikom po navadi ne omejujeta možnosti opravljanja voziškega izpita. Eden od vzgojiteljev je dejal, da mla-

dostnike k temu zelo spodbujajo, čeprav se ob tem spet pojavi omejitev finančnih možnosti. Vsekakor pa te odločitve vedno potekajo v dogovoru in sodelovanju s starši.

Kategorijo poimenujemo vključevanje v okolje.

Mladostniki se z zunanjim okoljem povezujejo prek različnih prireditev, nastopov, predavanj, tekmovanj, taborov, kulturnih prireditev, kino predstav, prehranjevanja v restavracijah, vključevanja v športne klube, prek doživljajske pedagogike in povezovanja z drugimi vzgojnimi zavodi. Vzgojitelji opažajo, da so nekateri mladostniki šibkejši na področju samostojnosti v zunanjem okolju v primerjavi z vrstniki zunaj vzgojnega zavoda.

Kiehn (1997: 159) meni, da morajo

vzgojitelji mlademu človeku, ki je pred odsotitvijo, dovoljevati, da se razgleduje navzven in da skupinskemu življenju ne namenja več toliko pozornosti kot prej. Tudi s tem bodo preprečili, da bi se mladostnik pozneje počutil osamljenega in ogroženega.

Avtorjevo razmišljanje ponuja kritičen pogled na obstoječo prakso, v kateri vzgojni zavodi velikokrat kaznujejo s prepovedovanjem odhodov domov.

Zelo pomembni za mlade, za katere se predvideva, da se bodo po končanem bivanju v vzgojnem zavodu vrnili v domače okolje, sta sodelovanje in dopuščanje povezovanja tako z družino kot z domačo soseso. Posebno vrednost ima delo z družino v času, ko mladostnik biva v

vzgojnem zavodu. Vrnitev v družino, katere stiske ostajajo iste kot pred mladostnikovim odhodom, zanj gotovo ne prinaša pozitivnih posledic.

Z bližjo okolico zavodov mladostniki skoraj nimajo stika. To pomeni, da so v okolju, v katerem so nastanjeni, še bolj stigmatizirani. Tako rekoč edini stik z občani poteka prek odprtih prireditev v zavodu, ki se jih lahko udeležujejo zunanji obiskovalci. Negativen vpliv bližnje okolice, na katerega opozarjajo vzgojitelji, je v povezavah s preprodajalci drog v bližnji okolici. Ker je droga med vsemi mladimi postala del vsakdana, se bo treba naučiti, kako živeti ob tej realnosti.

Povezovanje z bližnjo okolico se v enem od vzgojnih zavodov uresničuje tudi prek vključitve zunanjih učencev v notranje srednješolske programe. Horvat (1997) tako imenovani integraciji navznoter pripisuje številne prednosti: neizoliranost mladih v začasnem okolju, enakost pred vrstniki v šolskem okolju, dogajanje transferjev med mladimi, vpliv na večjo sprejetost zavoda v okolju, privilegirana zunanjih učencev zaradi ugodnejših normativov in pozitiven vpliv zunanjih učencev.

Mladostniki so kljub vsem usmeritvam k odprtosti in povezanosti z zunanostjo še vedno prikrajšani v stikih z okoljem zunaj zavoda. Posledice mladostnik čuti predvsem ob koncu bivanja v zavodu. To je med drugimi posledica neupoštevanja oziroma pomanjkanja regionalnega načela nameščanja. Vzgojni zavod je namreč pogosto zelo oddaljen od mladostnikovega domačega kraja, tako se vključevanje v to okolje ne more uresničevati

Preglednica 5: Sodelovanje vzgojiteljev z mladostnikom, njihovimi starši in pristojnim centrom za socialno delo.

kode 1. reda	kode 2. reda	kode 3. reda
mladostniki se glede učenja spretnosti veliko povezujejo z vrstniki v zavodu; pri osebni higieni mladostnike uči tudi zgled vrstnikov; na mladostnika tako kot institucija vplivajo tudi vrstniki	vpliv vrstnikov na učenje spretnosti	vpliv vrstnikov
problem priprave na samostojnost se prepleta s populacijo v zavodu	negativen vpliv vrstnikov	
nekateri starši slabo oskrbujejo oziroma so zapuščeni; pogosto se mladostniki v zavodih spremenijo, vendar domača situacija kljub temu ostaja zavirajoča; opažanje velikega problema glede priprave na samostojnost doma	družinska situacija	
nekateri starši otrokom ne znajo dati opravil; starši z oddajo v zavod mislijo, da mladostnikom ni treba nič več početi; starši otroka sprejmejo za vikend, druge stvari pa opustijo; starši veliko naredijo namesto mladostnikov; vikend doma je bolj ležerno strukturiran; starši otroku veliko pustijo zaradi ljubeča miru	vpliv staršev na sodelovanje mladostnikov	vpliv staršev

dogovori o mladostnikovem denarju se sklepajo tudi s starši; svetovanje staršem, kako naj preživijo vikend z mladostnikom (2); preverjanje dogovorov, ki jih starši določijo z mladostniki; starši imajo možnost vključitve v skupino za starše; skupina za starše je včasih težje izvedljiva zaradi nizkega socialno-ekonomskega statusa staršev; prilagajanje pomoči posameznim staršem; poskušanje vplivati na to, da mladostnika tudi doma pripravljajo na samostojnost; če vzgojitelj vidi, da so doma problemi, svetuje, kako naj strukturirajo vikend	pomoč pri vzgoji	sodelovanje s starši
vzgojitelja zanima, kako je mladostnik preživel vikend (2); ni dobro, če otroci čez vikend ne hodijo domov	preživljanje skupnega časa	
razlike v sodelovanju s starši (2); sodelovanje s starši prek sms sporočil, telefona, osebno, na sestankih; če so starši kritični do mladostnikov, jih vzgojitelji manj obveščajo o kršitvah mladostnika v zavodu; sodelovanje s starši je odvisno od njihove pripravljenosti (2); z večino staršev je vzgojitelj v kontaktu glede dogovorov za vikende (3); velik poudarek na sodelovanju s starši; zavod na začetku izrazi pričakovanje po maksimalnem sodelovanju s starši; na začetku tedna izmenjava informacij med vzgojiteljem in starši o vikendu; nekateri starši bi najraje komunicirali prek zadnje strani dovolilnice za izhod; obisk vzgojitelja na domu mladostnika v času počitnic; z nekaterimi starši se vzgojitelj sliši vsak dan; osebna srečanja s starši na timskih sestankih in obiskih doma; s starši poteka pogovor o aktualnih stvareh; vzgojitelji s starši sodelujejo in delujejo kot povezana enota	pretok informacij	vpliv šole
prenašanje znanja iz praktičnega pouka v skupino in domov; administrativna šola prinaša manj znanja; izobraževalni program je usmerjen za življenje (mediacija, komunikologija); priprava na samostojnost je povezana s kuharskim programom; kuharji morajo skrbeti za urejenost svoje delovne obleke (2); pisanje prošenj je v učnem načrtu; učenje prek prehajanja iz lažjih na zahtevnejša dela; učenje odgovornosti s poklicem avtokleparja; mladostniki se izobražujejo za praktične poklice	učenje spretnosti znotraj programov	
kuharska šola dobro vzgaja; kuharska šola je najbolj smotrna od vseh programov; po koncu teh programov lahko vsi začnejo delati; tisti, ki obiskujejo kuharsko in slaščičarsko šolo, se precej lažje in bolje znajdejo kot tisti z administrativno šolo; večletni pogovori o smiselnosti šiviljskega programa	smotnost programov	
<ul style="list-style-type: none"> sodelovanje s CSD-jem se izvaja, kot je zakonsko določeno glede sodelovanja so CSD-ji odzivni sodelovanje s CSD-jem je odvisno od zahtevnosti posameznega primera vključevanje CSD-ja je zelo odvisno od angažiranosti socialnega delavca (2) določene mladostnike pogosto pokličejo s CSD-jev, saj se starši umaknejo CSD-ji so z mladostniki bolj malo v stiku CSD se angažira pri pomoči mladostnikom na pobudo staršev osebni interes vzgojitelja je najmočnejši faktor sodelovanja s CSD-jem vzgojitelji so zelo malo v stiku s socialnimi delavci s CSD-jem komunicira socialna delavka (2) CSD-ji se razlikujejo glede sodelovanja komunikacija vzgojitelja s CSD-jem prek pisanja poročil o mladostniku sodelovanja s CSD-jem po samem odpustu ni 	odzivnost CSD-ja	sodelovanje s CSD-jem
<ul style="list-style-type: none"> po odpustu mladostnike prevzame CSD primerov sodelovanja CSD-jev pri iskanju zaposlitve je zelo malo nekateri CSD-ji večkrat obiščejo gojenca, drugi pa so v stiku samo ob sprejemu in ob odpustu prenašanje odgovornosti na center za socialno delo, da pomaga mladostniku poiskati zaposlitev 	stik CSD-ja z mladostnikom	

v pričakovanju večjega uspeha. Še več, zaradi oddaljenosti se socialni stiki z namestitvijo pogosto prekinejo.

Kategorijo smo poimenovali sodelovanje s pomembnimi osebami in ustanovami.

Vzgojitelji pripovedujejo, da se nekateri starši ob sprejemu mladostnika v vzgojni zavod oddaljijo od aktivne udeležbe v obravnavi. Razloge za to lahko iščemo tako v občutku

nekompetentnosti za vzgojo kot v umiku po tem, ko skrb nad njim prevzame javna služba.

Družinska struktura je ena najbolj zaprtih in v naši kulturi je vstop v ta prostor tabuiran. Kljub temu bi bilo treba najti primerne načine, kako okrepiti sodelovanje z družinami mladostnikov, v katere se ti vračajo med vikendi. Kot se mladi samostojnosti in odgovornosti učijo med tednom v vzgojnem

zavodu, bi morali to med vikendi in počitnicami početi tudi doma.

Po poročanju vzgojiteljev je sodelovanje posameznih centrov za socialno delo različno. Pripovedujejo tako o pozitivnih kot o negativnih izkušnjah z vključevanjem socialnih delavcev v obravnavo.

Pristojnosti centrov za socialno delo so določene preveč načelno, ker je njihovo spremljanje otrok povezano več ali manj samo s tiskimi sestanki, ne spremljajo pa permanentne obravnave otroka. Ob tem je tudi delo z družino največkrat obrobno. Po ocenah centrov za socialno delo v Sloveniji so strokovni delavci največkrat zadovoljni z delom vzgojiteljev v vzgojnih zavodih, vzgojitelji pa so v času obravnave večinoma nezadovoljni s sodelovanjem strokovnih delavcev centrov za socialno delo (Krajncan 2003).

V izjavah vzgojiteljev je mogoče zaslediti pripisovanje posameznih obveznosti in odgovornosti centru za socialno delo oziroma staršem. Ta začarani krog, v katerem se zdi, da nihče ni prepričan o svoji vlogi in dolžnostih do mladostnika, je najverjetneje posledica nestrukturiranega dodeljevanja pristojnosti in odgovornosti med subjekti. Posledice tega najbolj čuti mladostnik. Kobolt (2002) predlaga jasno opredelitev vlog že pred napotitvijo v vzgojni zavod.

Intervjuvanci so povedali, da ob odpustu iz vzgojnega zavoda po navadi nimajo več stikov z mladimi oziroma jih imajo le s tistimi, s katerimi so vzpostavili boljši odnos. Prevzem te odgovornosti se pričakuje od pristojnega centra za socialno delo.

Sodelovanje med centrom za socialno delo, vzgojitelji in zavodom bi moralo biti v času odpusta in po njem največje, še posebej kadar življenjske razmere mladostniku ne dopuščajo vrnitve v domače okolje. V delovnih nalogah vzgojiteljev to ni opredeljeno, se to po navadi ne dogaja. Tako je potreba po nadgradnji delovnih nalog oziroma vzpostavitvi profila, ki bi prevzel mentorstvo mladostnikov po odpustu iz takih in podobnih institucij, zelo velika. Pa naj gre tukaj za mlade, ki se vrnejo domov, ali pa za tiste, ki izberejo druge načine življenja po odpustu.

SKLEP

Analizo pogovorov z vzgojitelji lahko strnemo v osnovna spoznanja:

- vzgojitelji se zavedajo pomena osamosvajanja mladostnikov;
- mladostnikom vzgojni zavod zagotavlja dobre osnovne bivanjske razmere;
- prikazane so pomanjklivosti v organizaciji in delovanju vzgojnih zavodov, ki vplivajo na samostojnost mladostnikov;
- integracija v okolje je pomanjkljiva;
- pojavljajo se razlike v vključevanju subjektov, pomembnih za mladostnika;
- sistemska ureditev področja pri spremljanju mladostnikov ob odpustu je nezadostna.

Dobra priprava mladostnikov na samostojnost v času bivanja v vzgojnih zavodih vpliva na zmanjšanje občutkov negotovosti in izgubljenosti ob koncu bivanja. Vsekakor pa se s tem ne smemo zadovoljiti, saj je organiziranje pomoči po odpustu nujno potrebno in zelo aktualno. Menimo, da je nezadostno, nesistematično in nenadzorovano.

Mladi ob koncu šolanja in odpustu iz vzgojnega zavoda potrebujejo podporo, da bi se postopno osamosvojili. Na začetku vzpostavljanja finančne samostojnosti si mladi brez višjih dohodkov le redko lahko privoščijo najemniška stanovanja. Prav tako prihajajo iz zavodov, ki so še vedno razmeroma zaprti ali jih zunanji svet stigmatizira. Konec koncev so to mladostniki, ki navadno potrebujejo več spodbud, usmeritev in spremljanja.

Pred nekaj leti so začeli izvajati projekte socialnega podjetništva za mlade, ki jim grozi nevarnost dolgotrajne brezposelnosti in socialne izključenosti. Med prepoznavnejšimi je projekt *Tovarna dela*, ki spodbuja zaposlovanje na področju gostinstva in predelave tekstila.

Opaziti je še veliko drugih aktualnih potreb, npr. modernizacijo izobraževalnih programov v vzgojnih zavodih, večjo samostojnost posamezne vzgojne skupine, boljše sodelovanje med pomembnimi akterji. Prav tako še vedno ostaja odprto vprašanje, kam gredo mladi po odpustu iz vzgojnega zavoda, kako se znajdejo, ali so pri tem uspešni, kdo jim pomaga. Sled za mladimi se namreč po odpustu pogosto izgubi.

Čeprav se zavedamo, da je učenje osamosvajanja pomembno, še vedno obstaja veliko ovir, ki zmanjšujejo možnosti za uspešno reintegracijo v zunanje okolje. Brez mrežne pomoči, torej sočasne delovanja vseh za otroka pomembnih vpletenih subjektov, bomo toliko težje dosegali cilje, ki bodo za posameznika in okolico optimalni.

Naša raziskava je bila usmerjena v analizo ključnih vzgojnih prizadevanj za usposabljanje mladih v vzgojnih institucijah, saj bi jih tako čim boljše usposobili za življenje zunaj institucije in bi se lahko vključili v družbo. Razlog je bil predvsem ta, da zakonske podlage za mladinska stanovanja v Sloveniji še vedno nimamo, čeprav nekaj vzgojnih zavodov to prakso že uveljavlja.

VIRI

- ALIČ, L. (1997), *Posttremanska uspešnost nekdanjih gojencev VIZ Frana Milčinskega v Smladniku, odpuščenih v letih 1990–1995*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (diplomsko delo).
- BREGANT, L. (1987), Etiološka klasifikacija disocialnih motenj. V: Kobal, M. (ur.), *Psihoterapija 15*. Ljubljana: Univerzitetna psihiatrična klinika Ljubljana.
- ČELHAR, A. (1995), *Odpust gojencev iz vzgojnih zavodov*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (diplomsko delo).
- DOEF, V. D. (1992), Four features of child psychopathology. An interdisciplinary model of classification and treatment. V: Van der Ploeg J. D. (ur.), *Vulnerable youth in residential care*. Part II. Leuven: Garant (19–27).
- DUSOLT, H. (2001), *Elternarbeit*. Weinheim, Basel: Beltz Verlag.
- FEWSTER, G., GARFAT, T. (2002), Residential child and youth care. V: Ferguson, R., Pence, A., Denholm, C., *Professional child and youth care*. Vancouver: UBC Press (15–43).
- HARDER, A. T., KNORTH, E. J., KALVERBOER, M. E., ZANDBERG, T. (2008), *Secure residential treatment for juveniles with severe behavioural problems: what about its outcomes?* Dostopno na: http://www.outcome-network.org/paper/161:secure_residential_treatment_for_juveniles_with_severe_behavioural_problems_what_about_its_outcomes (10. 11. 2012).
- HORVAT, B. (2005), *Ocenitev usklajenosti sodelovanja centrov za socialno delo z vzgojnimi zavodi pri obravnavanju otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (diplomsko nalogo).
- HORVAT, J. (1997), Integracija srednješolcev z motnjami v vedenju in osebnosti. V: Destovnik, K. (ur.), *Uresničevanje integracije v praksi: vzgoja in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami: zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997*. Ljubljana: Center Kontura (389–396).
- KIEHN, E. (1997), *Socialnopedagoška oskrba otrok in mladostnikov v stanovanjskih skupinah*. Ljubljana: samozaložba.
- KOBOLT, A. (2002), Socioterapevtsko delo z družinami. V: Meško, G. (ur.), *Vizije slovenske kriminologije*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Visoka policijsko-varnostna šola (187–196).
- KOLLER-TRBOVIČ, N. (2001), Sodelovanje otrok in mladostnikov z motnjami vedenja (oziroma tistih, pri katerih obstaja povečano tveganje za tako vedenje) na različnih nivojih procesa odločanja in interveniranja. *Socialna pedagogika*, 5, 2: 213–225.
- KRAJNČAN, M. (2003), *Analiza kriterijev oddaje otrok in mladostnikov v vzgojne zavode*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (doktorska disertacija).
- (2006), Na pragu novega doma: oddaja otrok v vzgojni zavod. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- LORENČIČ, B. (2006), *Analiza odpustov otrok in mladostnikov iz Mladinskega doma Malči Beličeve*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (diplomsko delo).
- MINICHELLO, V., ARONI, R., TIMEWELL, E., ALEXANDER, L. (1990), *In-depth interviewing: researching people*. Melbourne: Longman Cheshire.
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2008), *Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo*. Dostopno na http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/katalog_pooblastila_csd_jul08.pdf (10. 1. 2013) (89–90).
- MYSCHKER, N. (2002), *Verhaltensstörungen bei Kindern und Jugendlichen, 4 Auflage*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer GmbH.
- POST, W. (1997), *Erziehung im Heim. Perspektiven der Heimerziehung im System der Jugendhilfe*. Weinheim, München: Juventa Verlag.
- RAVNIKAR, F. (1991), *Slovenski vzgojni zavodi od Milčinskega do danes*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (diplomsko delo).

- SCHRADER, W. (1991), *Heilpädagogische Heimerziehung bei Kindern und Jugendlichen mit Verhaltensstörungen und Lernbehinderungen*. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang GmbH.
- ŠKALAR, V. (1995), *Okvirni vzgojni program za delo v vzgojnih zavodih, stanovanjskih skupinah, mladinskih domovih in prevzgojnem domu*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- (1997), Integracija in kurikularna prenova. V: Destovnik, K. (ur.), *Uresničevanje integracije v praksi: vzgoja in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami: zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997*. Ljubljana: Center Kontura (11–16).
- Sozialpädagogische Familienhilfe in Nordrhein-Westfalen* (1985). Düsseldorf: Ministerium für Arbeit, Gesundheit und Soziales NRW.
- ŠKOFLEK, I. (1989), *Evaluacija procesov in efektov zavodskega tretmana otrok in mladostnikov z motnjami vedenja v socialistični republiki Sloveniji*. Beograd: samozaložba (doktorska disertacija).
- ŠKOFLEK, I., SELŠEK, M., RAVNIKAR, F., BREZNIČAR, S., KRAJNČAN, A. (2004), *Priloga k vzgojnemu programu*. Dostopno na: <http://www.zrss.si> (17. 1. 2013).
- ŠUČUR, Z. (1997), Integracija i inkluzija: sličnosti i razlike. *Defectologica Slovenica*, 5, 3: 7–17.
- The who cares? Trust* (2013). *Helping children in care to thrive*. Dostopno na <http://www.thewhocarestrust.org.uk> (1. 2. 2013).
- ULE, M., MIHELJAK, V., MENCIN, M., VAUPOTIČ, M. (1993), *Mladina*, 93. Raziskava: delno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Zehnter Kinder- und Jugendbericht* (1998). *Bericht über die Lebenssituation von Kindern und die Leistungen der Kinderhilfen in Deutschland*. Dostopno na: http://www.bmfsfj.de/doku/Publikationen/kjb/data/download/10_Jugendbericht_gesamt.pdf (12. 9. 2013).